
SOUČASNÉ DILEMA EKONOMIE: VYŠŠÍ ETIKA, NEBO ŠIRŠÍ REGULACE?

Jaroslav Daňhel, Eva Ducháčková*

Úvod

Krise druhé poloviny poslední dekády otřásla nejen základy světové ekonomiky a hrozila kolapsem celému světovému finančnímu systému, ale otřásla v mnoha ohledech i dosud uznávanými paradigmaty ekonomické vědy. Pro liberální doktrínu znamenalo evidentní empirické zjištění, že trhy se před krizí nechovaly a i nadále nechovají efektivně, vážné zpochybnění tradiční normativní teorie očekávaného užítku, v jejímž rámci platí silný předpoklad, že „homo oeconomicus“ se chová v tržních interakcích za všech okolností racionálně. Keynesiánský koncept zásadně oslabil neúspěch státní regulace, která nedokázala zabránit kasinovému chování investorů a zajistit korektní ekonomické prostředí. Podíváme-li se na stejný problém optikou politického spektra, pak pravicová hospodářská politika přispěla ke krizi maskováním cenových bublin a podporou rizikového chování, levice pak podporováním nadspotřeby zejména na účet veřejných financí, a to bez jakýchkoli rozumných omezení.

Návrat dolní amplitudy ekonomického cyklu nebyvalé hloubky zpochybnil v předkrizovém období použitá paradigmatata ekonomické teorie a z nich vycházející nástroje hospodářské politiky. Zamyšlení se nad příčinami krize z hlediska zkoumání: co na této krizi bylo obecné a co zvláštní, vede ke konstatování, že poslední finanční a ekonomická krize byla vyvolána jednak obecnou, historicky se opakující příčinnou: konjunkturálním přehřátím světové ekonomiky v období „great moderation“ první

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta financí a účetnictví (jaroslav.danhel@vse.cz, eva.duchackova@vse.cz).

poloviny dekády nového milénia a masivní úvěrovou expanzí podporující neadekvátní nadspotřebu, jednak i několika příčinami specifickými:

- runem bank na banky (v dosavadní historii run na banky pořádali jejich klienti),
- problém insolvence dlužníků byl dlouhodobě zakrýván inovativními finančními produkty, zejména strukturovanými úvěrovými instrumenty v sekuritizované podobě,
- selhaly historicky osvědčené instituce snižování informační asymetrie na trzích a poskytující relevantní podklady pro řízení tržního rizika, tedy ratingové agentury, které až do krize celkem spolehlivě poskytovaly odborný a nezávislý pohled na bonitu finančních instrumentů a jejich emitentů.

Navíc u všech předchozích krizí vždy platil předpoklad, že krize se odehrává v reálné ekonomice, tentokrát však krize vznikla samostatně jako finanční a až později se přelila do reálné ekonomiky. V této souvislosti pak vyvstala otázka zda hospodářský cyklus nebude v budoucnosti probíhat odděleně na finančních trzích a v reálné ekonomice.

Krize zasadila zřejmě smrtelnou ránu ekonomickému modelu vyspělých ekonomik posledních dekad – „welfare state“, modelu postavenému na nadspotřebě i za cenu vysokého zadlužování. Nový model zatím není k dispozici a absentují i jednoznačná doporučení ekonomů pro nejbližší budoucnost. Probíhající diskuse mezi teoretiky bez dosažení obecného konsenzu znovu prokazuje fakt, že ekonomie není exaktní vědou a snaha o její vyšší matematickou formalizaci a rigorositu, charakteristická pro normativní ekonomii posledních desítek let, se evidentně nejvíce jeví jako úspěšná, a to včetně hledání matematických modelů k zvládnutí rizika. Ekonomická teorie, která by dokázala odstranit z praktického ekonomického života volatilitu a nestabilitu vývoje, je utopická. Bez adekvátní opory v ekonomické teorii je empirické hledání hospodářské politiky pro budoucí období velmi závažným celosvětovým problémem.

1. Krize poukázala na neuspokojivý stav ekonomické vědy

Devadesátá léta minulého století přinesla ve světové a i evropské ekonomice několik let trvající období vysoké výkonnosti finančních, zejména pak kapitálových trhů, a po episdě splasknutí cenové bubliny dot.com akcií na konci minulého století ještě několik let příznivého období, tzv. „great moderation“ v novém milénium. V duchu představy žití bez rizika ve státech blahobytu pak na trzích panovala optimistická nálada. Averse k riziku, které se jevílo systemickou diverzifikací podstatně sníženo, výrazně klesala, investoři ve víře v efektivní systém diverzifikaci rizika se znovu pouštěli do realizace stále riskantnějších investičních strategií.

Umírněný růstový a hlavně stabilní vývoj měly do budoucna podporovat a zajišťovat

- trend mezinárodní a mezisekteriální integrace a produktové konvergence, který ve finanční sféře znamenal implementaci strategie bankopojištění a následně vytváření multifunkčních finančních konglomerátů,
- konkrétní záměry zefektivnění dohledu nad finančními institucemi implementací zdokonalených nadnárodních regulatorních projektů s cílem zvýšit stabilitu a klientskou bezpečnost a snížení rizika ve všech druzích finančních služeb.

Pro zachování umírněné volatility chování finančních trhů měly regulační projekty důsledně vycházet z koncepce „risk based approach“ založené na matematických modelech diverzifikace rizika¹.

Pro toto období byly v souladu s mezinárodními a mezisektoriálními integračními trendy charakteristické zvýšené aktivity podnikatelských subjektů v oblasti fúzí a akvizic, které pak v některých případech posouvaly ceny akcií na kapitálových trzích v návaznosti na obecně nízkou úrokovou míru do výšin, znamenajících postupné odtržení od fundamentu a začátek znovunafukování bubliny. Pro toto období je ovšem symptomatická skutečnost, že hospodářský růst byl čím dál, tím více založen v rámci ideologie „welfare state“ na nadspotřebě, financované masivní úvěrové expanzí. V druhé polovině poslední dekády již začínalo být evidentní, že v této, jinak opticky příznivé se jevící době, byly již ve světové ekonomice založeny závažné nerovnovážné procesy: v bohatých ekonomikách docházelo k hrubému porušování elementárních ekonomických zákonů zejména v poměru mezi produkcí a spotřebou.

Následující ničivá finanční a ekonomická krize po splasknutí bublin a tvrdém zreálnění ceny nafouklých aktiv uvrhla světovou ekonomiku do recese a velmi naléhavě znovuootevřela otázku stavu ekonomické vědy ve vztahu k mezním situacím současného globálního světa. Celá řada ekonomů považuje její stav za neuspokojivý, z čehož je odvozována i její současná evidentní neschopnost předcházet a včas identifikovat krizové nerovnovážné stavy a působit preventivně proti následnému šíření krizové nákazy (podrobněji Daňhel, Ducháčková [2010], 1 a 2)².

Kromě toho, že do problémů ekonomické vědy se promítají dosud nevyřešené problémy obecné metodologie věd, zejména nemožnost exaktní predikce budoucího vývoje a rozhybání minulých a současných podmínek do budoucnosti, současný neuspokojivý stav ekonomického světa prokazuje, že ani jeden z obou hlavních mainstreamů, tedy neoliberální a keynesiánský, nemají ve svém instrumentariu vhodné nástroje a doporučení v mezních situacích existence hluboké ekonomické nerovnováhy, kam kromě krizových jevů řadíme i v posledních dvou dekadách bez významnější teoretické opory proběhlé transmise postkomunistických ekonomik na tržní trajektorii.

K tomu nutno připočíst fakt, že mezi ekonomy se stále častěji objevuje názor (např. T. Sedláček [2009]: pojetí ekonomie jakožto matematicko-alokativní vědy, P. V. Mini [1974]: ekonomie si tvoří svět tak, aby vyhovoval matematice), že jedním z velkých problémů současné ekonomické vědy je přílišný posun k matematizaci ekonomické teorie, zejména pod vlivem jedné z nejvýznamnějších osobností ekonomické teorie dvacátého století – prof. Samuelsona. To kromě dalších důsledků svým způsobem znamená vytěsňování etického rozměru chování účastníků ekonomických interakcí na okraj zájmu ekonomů. Předchozí liberální zkušenost, že tržním principům laissez faire se v minulosti dařilo tím lépe, čím bylo korektnější ekonomické

-
- 1 Ortodoxní vyznač keynesiánské koncepce pro hospodářskou politiku prof. J. Stiglitz (2010) říká doslova: „Existují dvě vysvětlení, proč riziková diverzifikace nefunguje tak, jak mnozí doufají. Za prvé, finanční instituce nerozumí riziku se kterým jsou konfrontovány a/nebo používají klamně (deceptive) účetní praktiky, konstruované za účelem oklamání regulátora, investorů, výběrčích daní a nakonec i jich samotných... Je i druhé vysvětlení, a to že centrální modely, které používají makroekonomové a finančníci jsou vadné (s. 2).
 - 2 Stanislava Janáčková (2010) zastává názor, že „tato krize... je primárně selháním hospodářské politiky vlád a centrálních bank. Větší přítomnost státu v ekonomice je součástí problému – nikoli součástí jeho řešení. Posilování role státu nezabrání dalším krizím – naopak již dnes tato politika zadělává na nové dluhy, nové bubliny a nové krize“.

prostředí, začala posléze upadat v zapomnění. Snížení poruchovosti a volatility (rizikovosti) ekonomiky v prostředí do značné míry samoúčelného obchodování a spekulování s penězi mělo být dosaženo implementací axiomatictějšího, rigoróznějšího pojetí ekonomické teorie s její relativně vysokou matematizací.

J. Šabatka v [2011] v souvislosti se snižováním etické latky zdůrazňuje pro poslední vývoj charakteristickou dramatickou ztrátu důležitosti podnikání v reálné ekonomice ve prospěch morálního hazardérství, negativního výběru a spekulace na vysoce virtuálních a vůči reálné ekonomice vysoce autonomních finančních trzích, obecně nízká etická úroveň ekonomických (bankovních) interakcí se mu jeví jako eroze osobní odpovědnosti bankéřů, tento jev řadí na první místo mezi klíčovými faktory, způsobujícími krize. V takovém prostředí je zásadně oslabeno působení tržní spontaneity a je nutná vyšší míra regulace, která se pak logicky dostává do vážné kontrapozice s efektivností ekonomické (bankovní) činnosti a faktory ekonomického růstu. V této souvislosti je pozoruhodný Šabatkův názor, že „bankovní sektor je nestabilní, protože ekonomické jednotky, které ho představují, mají optima svých chování, která se se stabilitou neslučují.“

Jeho tvrzení podporuje i americký Kongres. Podle na začátku loňského roku publikovaných závěrů z vyšetřování zvláštní komise, která zkoumala příčiny a okolnosti vzniku světové finanční krize, byla krize zaviněna především rozsáhlým selháním vládní regulace, chybami manažerů a bezhlavým riskováním investorů.

Současný vzrůst spekulativního a mnohdy i hazardního chování ekonomických subjektů v kombinaci s honbou za krátkodobým ziskem vyjádřeným penězi, které měly původně, prakticky od dob Aristotela „jen“ instrumentální účel a nyní pro převážnou část účastníků ekonomických interakcí představují i konečný cíl jejich ekonomického snažení (L. Mlčoch [2010], 14: maligní rozbušení obchodování s penězi, T. Baťa, výrok z roku 1932: obecnou příčinou vzniku krize je mravní bída, zpráva amerického kongresu obvinila konkrétní americké finanční instituce z chamtivosti), naznačuje, že se ekonomická teorie, který takový vývoj toleruje, ne-li dokonce podporuje, ubírá nesprávným směrem.

Jestliže v současné době vysoká matematická formalizace ekonomické vědy ponechává stranou zájmu matematizujících ekonomů etickou stránku ekonomického prostředí včetně jeho legislativního rámce, pak v ekonomice „nočních dravců“ je nezbytností relativně vysoká míra státní regulace. Tento fakt silně nahrává zastáncům státního intervencionismu, zejména pak politickým reprezentacím. V tomto kontextu se ovšem otevírá aktuální subtilní otázka míry účinnosti státních zásahů tohoto druhu v globálním prostředí mezinárodní a mezisektoriální integrace. Přitom je evidentní, že i sama koncepce mezinárodní a mezisektoriální integrace a produktové konvergence, utrpěla v minulých krizových letech velmi vážné šrámy, což dokládají závažné problémy mezisektoriálně integrovaných institucí v celém ekonomicky vyspělém světě, nevyjímaje Evropskou unii, zejména pak eurozónu. Na erozi myšlenky mezisektoriální integrace a tím i produktové konvergence působí i skutečnost, že jednotlivé segmenty finančních služeb byly krizí zasaženy s různou mírou intenzity. Např. relativně nejméně zasažené, tradičně konzervativní pojišťovnictví se v současnosti oprostuje od některých rizikových aktivit, souvisejících právě s důsledky mezisektoriální integrace a více zaměřuje na svůj konzervativní „core“ byznys.

2. Slabá místa v současnosti navrhovaných a aplikovaných řešení

V současné etapě ruku v ruce krácející podceňování etického rozměru a výrazná matematizace ekonomické vědy jsou v tomto duchu setrvačně zdokonalovány regulačními projekty, zejména „Basel“ pro banky a „Solvency“ pro pojišťovny. Pokračuje se i v regulování dalších segmentů trhu (MiFID), event. regulování průřezové (IFRS). Kritikové poukazují na vzájemnou dosti silnou nekonzistenci regulačních projektů, které měly být původně základem komplexně pojímané regulační strategie „risk based approach“, tedy diverzifikování rizika pro zabezpečení trvalého „great moderation“. Vedle dalších se asi největší problémy se vzájemnou nekonzistencí jeví v oblasti oceňování aktiv podle účetních standardů, které nerespektují specifika jednotlivých segmentů finančních služeb³.

Poslední finanční a ekonomická krize prokázala, že v globální ekonomice zejména finanční trhy, snad s již zmíněnou výjimkou tradičně konzervativních trhů pojistných, ztratily v důsledku své vysoké virtuality a autonomnosti schopnost vracet se po vychýlení zpět do rovnovážné polohy a namísto, aby reálné ekonomice pomáhaly, ji vážně ohrožují. Přenášení krizových jevů ze vzájemně provázaných finančních trhů do reálné ekonomiky vytvořilo zcela nové hospodářské prostředí a hlavně kvalitativně nová rizika pro ekonomické subjekty, které již s růstem rizika prakticky nepočítaly. Spekulativní, až kasinové, hordové chování investorů, kreace inovativních sofistikovaných instrumentů (strukturované sekuritizované cenné papíry), umožňujících obcházení nepříliš důsledných institucí regulace a dohledu⁴, selhání institucí zajišťujících nezávislý a odborný pohled na bonitu ekonomických subjektů a instrumentů finančního trhu, do té doby vcelku dobře fungujících ratingových agentur, to vše je dokladem nízké úrovně etiky ekonomických interakcí⁵. Finanční a ekonomická krize vyvolala silnou reakci politiků ve směru posílení vlivu státu na ekonomiku. Důsledky finanční krize byly řešeny bezprecedentní fiskalizací ztrát, což zabránilo očistnému působení krize a sice bolestné, leč nezbytné restrukturalizaci. Řešení masivní fiskální sanací pak významnou měrou přispělo k faktu, že finanční a ekonomická krize posléze přerostla v současně probíhající velmi vážnou krizi dluhovou.

Zextenzivňování státního dohledu nad finančními institucemi dokládá poslední vývoj, komerční banky budou podle nových regulačních pravidel muset držet větší objem kapitálu, aby dokázaly odolat finančním šokům⁶.

3 Mandel s Tomšíkem (2011) v této souvislosti poukazují na to, že banky trpí řadou rigidit při tržním ocenění bankovních aktiv a pasív, které zvyšují pravděpodobnost jejich úpadku a zároveň komplikují i možnost rychlého nalezení nového vlastníka, jinou variací na dané téma je použití ocenění „fair value“ v pojišťovnictví, které svou podstatou musí svá aktiva oceňovat konzervativně. Vcelku výstižný se nám v této souvislosti jeví názor O. Jonáše: účetnictví ve finančním sektoru je magie (2011, 8).

4 V závěrech z vyšetřování zvláštní komise amerického Kongresu je jako jedno z pochybení, ve svých důsledcích zakládající pozdější problém, uváděno i rozhodnutí Clintonovy administrativy postavit deriváty mimo regulaci, komise dokonce toto rozhodnutí označila jako klíčový bod obratu na cestě k finanční krizi.

5 Baťovu mravní bídu na předkrizových kapitálových trzích a Mlčochovo maligní rozbuzení touhy po penězích doby jen velmi nedávne minulosti dobře vystihuje bestseller Gerainta Andersona *Cityboy*, Milénium Publishing, 2010.

6 Podle analytické studie právní společnosti DLA Piper, která zkoumala názory bankéřů, se evropské banky nechaly příliš inspirovat svými anglosaskými protějšky, které se orientovaly na akcionáře, transakce a krátkodobé zisky, zatímco kontinentální banky se tradičně orientovaly na zákazníky, konzervativní strategie a vysokou likviditu. Nadcházejících osm let do kompletní implementace bankovní regulace Basel III tak bude podle DLA Piper ve znamení obnovy staré bankovní praxe.

Také v pojišťovnictví bude evidentně zextenzivňování regulace pokračovat, ačkoli až na výjimky, potvrzující pravidlo (AIG dostala do problémů organizační složka, založená na základě bankovní licence), žádná významná světová, evropská, ani česká pojišťovna nebyla krizovými jevy ohrožena. Jednak bude pokračováno v implementaci regulatorního projektu Solvency, v jehož rámci uvažované další zpřísnění kapitálového požadavku a tlak na náklady při budování náročného systému reportingu v rámci aplikace třetího pilíře může být problémem pro malé pojišťovny. Navíc probíhá zavádění tzv. garančních schémat, které budou znamenat nutnost tvoření dalších dodatečných prostředků v rezervách pojišťoven pod spornou záminkou vyšší ochrany spotřebitele. Zastánci nové regulatorní architektury a tedy i nové podoby finančního dohledu tvrdí, že zabrání opakování finanční krize z let 2008 a 2009 a naopak zajistí novou éru „great moderation“, což je z hlediska filozofie a obecné metodologie věd tvrzení přinejmenším kontraverzní, spíše neopodstatněné. Přitom je nepochybné, že zmíněná regulatorní opatření se promítnou do cen bankovních a pojišťovacích služeb.

Ve snaze potrestat hlavní viníky krize se předmětem zpřísnění regulace po neblahých zkušenostech z krizového období stává i hmotná zainteresovanost špičkových manažerů finančních institucí, zejména pak bank. V této souvislosti si Mandel s Tomšíkem [2011] kladou otázku, zda je regulace bank nutná z pohledu koncentrace a centralizace kapitálu. Vedle procesu koncentrace, podporujícího bankovní oligopol považují autoři za příčinu deformací a selhání v bankovním systému právě tento proces doprovázející nárůst rozptýlené formy vlastnictví, v jehož důsledku vlastníci postupně ztrácejí možnost banky bezprostředně efektivně řídit. Od aplikace agency theory⁷ pak autoři příspěvku odvozují, proč při chybně nastavené finanční zainteresovanosti se manažeři (agenti) nechovají náležitě konzervativně a příliš riskují. Rozptýlení vlastníci (principálové) navíc zpravidla svůj kapitálový vklad považují za portfoliovou investici s akcentem na maximalizaci výnosu v krátkém, nanejvýš ve středně dlouhém období. Problémy pak eskalují v předkrizové fázi, kdy průměrná míra zisku v ekonomice prudce klesá a finanční zainteresovanost nutí manažery pro dosahování ziskové marže ke stále rizikovějším operacím, v krajním případě až k podvodnému jednání. Z tohoto úhlu pohledu pak přijímaná administrativní regulatorní opatření v oblasti redukce finančních požitků vrcholných manažerů finančních institucí míří, dle našeho názoru, proti jevové stránce, nikoliv proti samé podstatě problému. Jeho základ vidíme v etickém konfliktu snahy o dosažení krátkodobého zisku a od něj odvozené hmotné zainteresovanosti na úkor dlouhodobě založené prosperity finanční instituce⁸.

Zaváděná regulace požitků manažerů spočívá v omezení maximální výše bonusu a povinnosti rozložit jejich výplatu do několika let. Kritici upozorňují na fakt, že

7 Vědecká disciplína s nedlouhou tradicí – agency theory se snaží modelovat trh s vysokou asymetrií informace a tedy i s možností morálního hazardu a negativního výběru včetně podvodného jednání a stimulování manažerů k preferenci krátkodobých hledisek dosažení zisku na úkor dlouhodobé prosperity firmy. V rámci této teorie je definován vztah zastoupení (relationship) jako vztah mezi dvěma a více stranami, z nich jedna strana, označená jako agent, jedná v zájmu a z pověření druhé strany, označené jako principál. Cílem modelu a jeho aplikace je minimalizace transakčních nákladů, které jsou rozdělovány na monitorovací a motivační, včetně sankčních, které mají zamezit jednání proti zájmu principálů. (Podrobněji Ross /1972/).

8 J. Stiglitz (2010) považuje problém modelu agency theory za prostupující celou moderní ekonomii. Podle názoru J. Stiglitze dávají účastníci tržních interakcí manažerům příliš pravomocí k tomu, aby mohli jednat ve svém zájmu a méně v zájmu akcionářů a investorů. Takové chování manažerů pak zvyšuje informační asymetrii a netransparenci.

snižování pohyblivých složek u mezd bankovních manažerů neznámá, že banky výrazně ušetří na mzdových nákladech, neboť si chtějí své manažery udržet, proto s nižšími bonusy poroste pevná složka platu, což se bankám při případné krizi nemusí vyplatit. Snižování pohyblivé složky mzdy také neznámá, že banky ponesou větší rizika za svoje aktivity. V důsledku regulace bankovního trhu se banky budou snažit zbavit části svých aktivit nepatřících přímo k jejich „core“ byznysu, které začnou provozovat externí firmy. Situace na trhu se v důsledku toho stane nepřehlednější a bude těžší zjistit, kdo za co nese zodpovědnost.

Také v tomto konkrétním případě je dichotomie problému mezi etickou rovinou a mírou regulace evidentní. Magický trojúhelník, jehož všech vrcholů nelze najednou dosáhnout, tvoří efektivita finančních institucí, vysoká klientská bezpečnost a morální hazard a negativní výběr. Ve společnosti s vysokou postavenou laťkou etiky lze lépe dosáhnout vysoké efektivnosti bank a pojišťoven, naopak při nutnosti v neetické prostředí zvyšovat tlak na klientskou bezpečnost a snižovat výskyt morálního hazardu a negativního výběru státní regulací může znamenat možnost působení regulačních opatření proti samotnému bankovnímu a pojišťovacímu byznysu s vysokými náklady této regulace a tudíž i s dramatickým dopadem na hospodářský růst.

V této konotaci nepřekvapuje, že za nejzávažnější hrozbu pro své fungování považují nadnárodní obchodní společnosti dle průzkumu Global Business Risk Report prováděného společností Ernst & Young i nadále státní regulační zásahy. Mezi podnikatelská rizika pro rok 2011 se pak nove zařadila silící role národních vlád. Ve výhledu na rok 2011 se mezi desítku nejvýznamnějších rizik poprvé zařadila tržní rizika. Tento výsledek dle průzkumu naznačuje, že trhy jsou nyní mnohem rozkolísanější a různorodější než před nástupem finanční krize.

3. Ekonomie se bude muset vrátit ke svým kořenům

Z toho, co bylo dosud řečeno, plyne, že oba hlavní proudy ekonomických učení – liberální a keynesiánský – v současném globálním světě nedávají návod pro aplikaci necyklické růstové hospodářské politiky a zřejmě jej ani dát nemohou, dokonce některé kroky politiků, vedené snahou o intenzivní renesanci keynesiánské doktríny, se jeví jako kontraproduktivní. Trhy v globální éře na nižší úrovni etického prostředí ztrácejí svou spontaneitu a selhávají (nefungují proti nafukování cenových bublin) a zextenzivnění státních zásahů mimo jiné formou nové regulační architektury cestou k trvalé stabilitě zcela také evidentně nebude. Nefunguje ani na matematických modelech založený „risk based approach“, který měl z ekonomického života postupně vyeliminovat riziko (zpráva amerického kongresu: hlídači finančního systému přehlíželi varování a neptali se na rostoucí rizika v systému). Ekonomická věda se musí vyrovnat i se zřejmým přesahem metodologicky nevyřešeného problému predikce: pojistka proti nejistotě a nestabilitě ekonomických stavů světa neexistuje. Je zřejmé, že moderní globální svět nutně potřebuje nové ekonomické paradigma.

I vyspělé země jsou předloženy (USA), ekonomiku dalších vyspělých zemí (např. Německo) dusí nákladné sociální systémy. Investiční bankéř Jonáš [2010]: je v této souvislosti názoru, že v současné době „sklízíme důsledky předstíraného života bez rizika, což bylo evropské řešení po druhé světové válce, což je to sociálně v tržní ekonomice. Nyní se ale blížíme k jakési zdi, kdy tyto problémy musíme řešit, a možná pod větším tlakem, než by bylo radno.“ L. Mlčoch [2010, 14] na základě posledního vývoje české ekonomiky věří, „že i zkušenost z praxe největšího sociálního experimentu

minulých dvaceti a předminulých čtyřiceti let může být také přínosná pro uvažování o výzvě naší doby, již je potřeba změny paradigmatu naší disciplíny“.

4. Ekonomové by měli být více pokorní

Zastavme se u otázky, jakou roli hrají ekonomové v dnešním volatilním, nestabilním globálním světě. Veřejností jsou odborníci ekonomové považováni za štít proti devastaci ekonomiky a i když krize tuto víru ve schopnosti ekonomického managementu přece jen trochu oslabil, zůstává pořád dosti vysoká. Otázka tedy zní, zda zaslouženě.

Tomáš Sedláček svůj bestseller [2009] končí zásadními myšlenkami o tom, že naši době chybí přiměřenost ve spotřebě, že ekonomové musejí být pokorní, a především že v ekonomii se musíme vrátit k etice, tedy tam, kde ekonomie vznikla. Mandel s Tomšíkem [2011] konstatují, že člověk je od přírody tvorem chamtivým, u kterého často převažují krátkodobé a poměrně často i pochybné cíle⁹, a tedy často jedná proti elementárním nepsaným normám etického chování.

Asi nejpregnantněji další postup při hledání nového ekonomického paradigma formuluje L. Mlčoch [2010, 14]: „Ekonomická teorie a teorie sociálního chování budoucnosti by měla být tedy novou syntézou, převzetím všeho dobrého, co staletí (a tisíciletí) přineslo uvažování o údělu člověka na zemi... Každé ekonomické rozhodnutí – v souladu s konceptem vnitřního modelu světa... (multikriteriálního) rozhodovatele, který je mnohem zajímavějším genotypem, než standardní homo oeconomicus – by mělo být kalkulováno a zaneseno do knih jak v dimenzi cash flow reálných, tak co do dopadu na aktiva neviditelná. Generace našich předků věřily, že takové – jediné spravedlivé – účetní knihy se vedou tam nahoře. Nová ekonomie stojí před výzvou, snést tyto účetní knihy na zem“¹⁰.

Jakkoliv se zdají být tyto myšlenky v současném světě jen stěží realizovatelné, stále zřejměji se jeví do značné míry antagonistický rozměr této dichotomie: Svět si bude muset pro budoucnost vybrat: buď se „spravedlivé účetní knihy“ zahrnující i neviditelná aktiva „přenesou na zem“ a umožní lepší fungování ekonomických zákonů nebo etika zůstane nadále na okraji zájmu ekonomů a pak bude nutná silná regulace významně oslabující efektivnost finančních institucí, včetně posilování vlivu politiků na ekonomiku, zavánějící až postupným opouštěním principů demokracie.

Ekonomický guru M. Friedman opakovaně prohlašoval, že předpoklady ekonomické teorie nemusí být reálné, či správné, pokud jsme ovšem na základě této teorie schopni činit efektivní a správné predikce. Hranici lidského poznání a porozumění považoval vesměs za produkt individuálního genia, pevného zastávání menšinových názorů a společenského klimatu, připouštějícího rozmanitost a různorodost. K tomu je asi ještě třeba dodat i pevné zastávání nepsaných pravidel lidské morálky a etiky.

9 Z metodologicko-filozofického hlediska jde o jedno ze stanovisek ve věčném sporu, zda platí Hobesovo člověk člověku vlkem (společnost potřebuje silnou regulaci), nebo teze Tomáše Akvinského, že lidská přirozenost tíhne k dobru a pak je více prostoru pro Smithovu neviditelnou ruku, která transformuje soukromé neřesti v obecné blaho.

10 Prof. Mlčoch v tomto citátu navazuje na práci matematika Doc. A. Bašty, který v šedesátých letech minulého století formuloval koncept vnitřního modelu světa rozhodovatele, který byl do značné míry v souladu s principy behaviorální ekonomie a závěry práce profesorů Kahnemana a Tverskyho (1979) kritizujícího teorii očekávaného užitku a tedy rigorózní racionalitu homo oeconomicus z úhlu empirického zkoumání kognitivní psychologie.

Závěr

Poslední finanční a ekonomická krize znovuotevřela závažnou otázku stavu ekonomické vědy v souvislosti s účinností jejího instrumentaria krizové jevy v předstihu indikovat, identifikovat a jim předcházet. Jsme názoru, že problémy ekonomické vědy, která selhává zejména v doporučeních pro mezní stavy ekonomického světa, významně pramení z především její samotné podstaty jako neexaktní vědy a také ze zatím stále otevřených otázek obecné metodologie věd, která pak nemůže ekonomické teorii poskytnout potřebnou oporu.

V současné etapě globálního vývoje je ze všech tržních segmentů k selhání a ztrátě spontaneity nejnáchylnější finanční trh. Je to dáno tím, že tento mimořádně sofistikovaný segment je schopen chovat se autonomně, odtrženě od fundamentů, vytvářet si své vlastní virtuální prostředí. Toto vše pak determinuje zobrazení stavů světa v lidském vědomí. Nízká úroveň corporate governance, v předkrizové době spekulativní, neetické chování účastníků interakce na finančních trzích postrádající morální lidský standard a v některých případech překračující i platný legislativní rámec, to vše signalizuje, řečeno Baťovými slovy, mravní bídu současné společnosti.

Pod vlivem mainstreamového proudu v současné ekonomické vědě byl přínos matematiky pro strukturaci a zejména pro predikci ekonomických jevů silně přeceněn. Z tohoto pohledu se jeví jistým paradoxem, že přes krizi prokázanou neúčinnost státních zásahů formou povinné implementace regulačních projektů pro finanční trhy, striktně postavených na matematických modelech, se v hospodářské praxi i nadále počítá s jejich pokračováním a zextenzivňováním. Potřeba přehodnocení sílicího vlivu politiků na ekonomiku, především pak záměrů v nové architektuře dohledu nad finančními trhy, přehodnocení samotných regulačních projektů, snížení váhy matematických modelů a zvýšení motivů k etickému chování účastníků ekonomické interakce se tudíž jeví jako zcela nezbytná.

Řešení dilematu mezi vyšší úrovní etiky ekonomických záležitostí a vyšší mírou regulace směřující až k hranicím moderních principů demokracie, tedy řešení dilematu mezi Sedláčkovou ekonomikou dobra a ekonomikou zla, by se mělo stát obsahem nového paradigma ekonomické vědy. Současná dosti bezradná ekonomická věda na svého genia pro formulování paradigmat ekonomie dobra pro časy budoucí zatím stále čeká

Literatura

- DANĚL, J.; DUCHÁČKOVÁ, E. 2010. Obecné a zvláštní příčiny krize a jejich důsledky pro regulaci jednotlivých segmentů finančních služeb. *Ekonomický časopis*. 2010, roč. 58, č. 1, s. 17–29.
- DANĚL, J.; DUCHÁČKOVÁ, E. 2010. Problémy obecné metodologie ovlivňují neuspokojivý stav ekonomické vědy. *Politická ekonomie*. 2010, č. 5, s. 595–607.
- DVOŘÁK, P. 2008. *Veřejné finance, fiskální nerovnováha a finanční krize*. Praha : C. H. Beck, 2008.
- FREIDMAN, M. 1992. *Svoboda volby*. Praha : Liberální institut, 1992.
- HAYEK, F. A. 1995. *Kontrarevoluce vědy*. Praha : Liberální institut, 1995.
- JANÁČKOVÁ, S. 2010. *Krize eurozóny a dluhová krize vyspělého světa*. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2010.
- JONÁŠ, O. 2010. Musíme vymyslet nový kapitalismus. *Hospodářské noviny*. 26. 10. 2010.
- KAHNEMAN, D.; TVERSKY, A. 1979. Prospekt Theory: An Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica*. 1979, vol. 47, no. 2, s. 263–291.

- KOVANDA, L. 2009. *Příběh dokonalé bouře*. Praha : Mediacop, 2009.
- MANDEL, M.; TOMŠÍK, V. 2011. Regulace bankovního sektoru z pohledu ekonomické teorie. *Politická ekonomie*. 2011, č. 1.
- MINI, P. V. 1974. *Phylosophy and Economics, The origins of Development of Economic theory*. Gainesville : The Univerity Press of Florida, 1974.
- MLČOCH, L. 2010. Sociální ekonomika a /a/sociální chování: nástin cest k rozšířenému paradigmatu ekonomie. Konference 20 let IES, 18. 10. 2010.
- MLČOCH, L. 2006. *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha : Karolinum, 2006.
- ROSS, S. A. 1973. The Economic Theory of Agency: The Principals Problem. *The American Economic Revue*. 1973.
- SAMUELSON, P. A.; NORDHAUS, W., D. 1991. *Ekonomie*. Praha : Svoboda, 1991.
- SEDLÁČEK, T. 2009. *Ekonomie dobra a zla*. Praha : Nakladatelství 65. pole, 2009.
- SINN, H., W. 1989. *Economic Decision under Uncetainty*. Heidelberg : Physica Verlag, 1989.
- STIGLITZ, J. E. 2010. Contagion, Liberalization, and the Optimal Structure of Globalization. *Journal of Globalization and Development*. 2010, vol. 1, iss. 2, Article 2.
- ŠABATKA, J. 2011. Bankovní regulace: Tržní regulace jako řešení /Diplomová práce/. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2011.
- The Financial Crisis Inquiry. Final report of the National Commission on the Causes of the Financial and Economic Crisis in the US. www.fcic.gov/report.

CONTEMPORARY ECONOMICS DILEMMA: HIGH ETHICS OR MORE EXTENSIVE GOVERNING?

Abstract: The authors of the article point out that economic theory has failed to yield a solid theoretical background in critical situations such as the current financial and economic crisis and the transformation of post-communist economies. Mainly the present crisis opens the question of the unsatisfactory status of economic science. While classical liberal or Keynesian concepts are failing, theorists cannot look to mathematical modelling for help. It seems that traditional concepts malfunction, and the financial market is particularly predisposed for this process. The application of mathematical models is overvalued. The article calls attention to the possible influence and adequacy of regulatory attitudes on a return to equilibrium. It seems that the part of ethics must be upgraded decidedly. The challenge for today's theoretical economists is to find a new paradigm of economic science for today's global era.

Keywords: paradigm of economic science, financial and economic crisis, crisis of the welfare state model, regulatory projects, ethics of economic interaction, new architecture of regulation of financial markets, debt problems of the Euro area

JEL Clasification: A 110, B 410, G 010, G 200, G 210, G 220, G 280, G 290, D 690, K 290